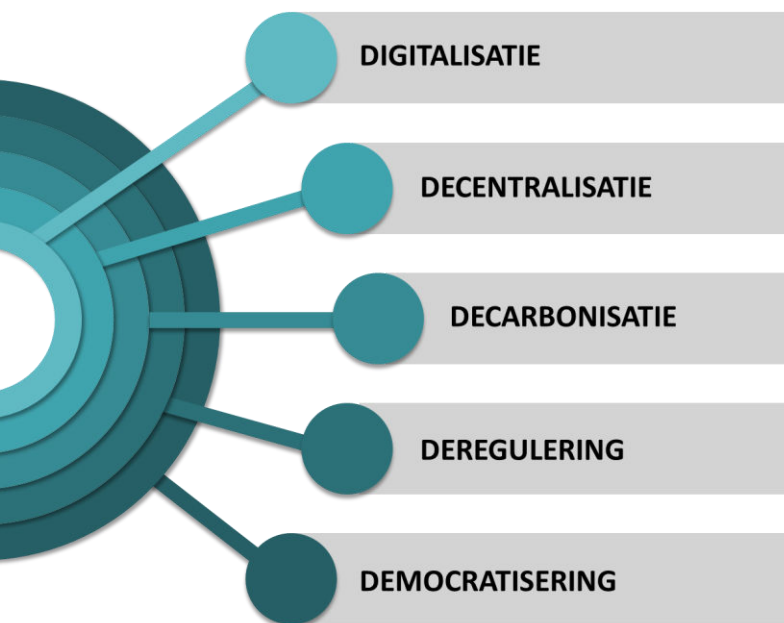

Onderzoek naar de mogelijkheden van collectieve activiteiten in Vlaanderen

Delnooz A., Vanschoenwinkel J., Mou Y., Höschle H. – November 2020
Studie uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Overheid, Departement Omgeving

Inzetten op collectieve activiteiten is noodzakelijk...

Met het oog op het behalen van de klimaat-doelstellingen, hebben er de laatste decennia een aantal grote verschuivingen plaatsgevonden in het energielandschap (5D's). Een belangrijke tendens hierin is dat energie meer hernieuwbaar en bovendien kleinschalig en gedistribueerd opgewekt wordt. De rol van digitalisering en een meer actieve consument wint in deze context aan belang. Collectieve activiteiten kunnen ervoor zorgen dat de kritische massa van de consument en haar impact vergroot kan worden. Europa draagt alle lidstaten op om tegen 2021 een democratisch kader op te stellen dat burgers (huishoudens en bedrijven) meer centraal stelt en een gelijk speelveld creëert voor o.a. productie, opslag, verbruik, delen en verkoop van energie.

Binnen deze context brengt deze studie een inzicht in de meerwaarde en verschillende vormen van collectieve activiteiten, de drempels die deze samenwerkingsvormen ondervinden (cfr. artikel 21§6 en 22§3 van de REDII) en op welke manier hierop een antwoord geboden kan worden.

... en leidt tot verschillende vormen van maatschappelijke meerwaarde...

Collectieve activiteiten hebben het potentieel om meerwaarde te bieden in zeer uiteenlopende domeinen en in het bijzonder daar waar traditionele actoren er niet voldoende in slagen. Op **socio-economisch vlak** kunnen ze meer lokale investeringen faciliteren waardoor de waarde lokaal verankerd blijft en er grotere mate van energie-autonomie bereikt wordt. Ook biedt het kansen voor gezinnen in energie-armoede. Op **economisch vlak** biedt het toegang tot extra kapitaal en nieuwe financieringsvormen. Bovendien kunnen mogelijkheden gecreëerd worden voor netgebruikers om de energiefactuur te reduceren. Op **sociaal vlak** kunnen collectieve activiteiten leiden tot een groter maatschappelijk draagvlak voor hernieuwbare energie en meer sociale cohesie. Het betreft burgers (huishoudens en bedrijven) in de energietransitie. Een meer democratisch beheer van energie gerelateerde activiteiten kan gerealiseerd worden. Tot slot kunnen collectieve activiteiten op **ecologisch vlak** zorgen voor meer hernieuwbare energie en het gebruik van meer lokale grondstoffen nastreven. De maatschappelijke meerwaarde van collectieve activiteiten is vaak onderbelicht en moeilijk in kaart te brengen, maar vormt een essentieel onderdeel van collectieve activiteiten in het kader van de energietransitie.

(Socio)-
economisch

Sociaal

Ecologisch

...maar is vandaag niet altijd mogelijk door een gebrek aan gepaste juridische concepten.

Er bestaan vandaag de dag reeds verschillende technische concepten (warmtenetten, directe lijnen/leidingen, gesloten distributienetten, privé distributienetten) die het mogelijk kunnen maken om energiestromen uit te wisselen. Echter, voor het merendeel van de eindafnemers behoren deze concepten niet tot de mogelijkheden. Zij kunnen eventueel gebruik maken van financiële of organisatorische systemen (e.g. derdepartijfinanciering, crowdfunding, aggregatorportefeuille...) maar deze systemen omvatten niet alle activiteiten en perspectieven van een collectieve activiteit en bereiken bijgevolg niet hetzelfde potentieel.

Wat is een collectieve activiteit?

Het “Clean Energy For All Europeans Package” erkent zes categorieën van collectieve activiteiten, met name 1) zelfverbruiker van hernieuwbare energie, 2) gezamenlijk optredende zelfverbruikers van hernieuwbare energie, 3) actieve afnemer, 4) gezamenlijk optredende eindafnemers, 5) de hernieuwbare energiegemeenschap, 6) de energiegemeenschap van burgers. Echter, in werkelijkheid is het zo dat er binnen deze Europese concepten een grote diversiteit bestaat en dat er daarnaast nog alternatieve vormen van collectieve activiteiten bestaan. Om al deze vormen en diversiteit in kaart te brengen, worden er vijf criteria geïdentificeerd die de collectieve activiteit inhoudelijk kunnen invullen.

Drijfveer

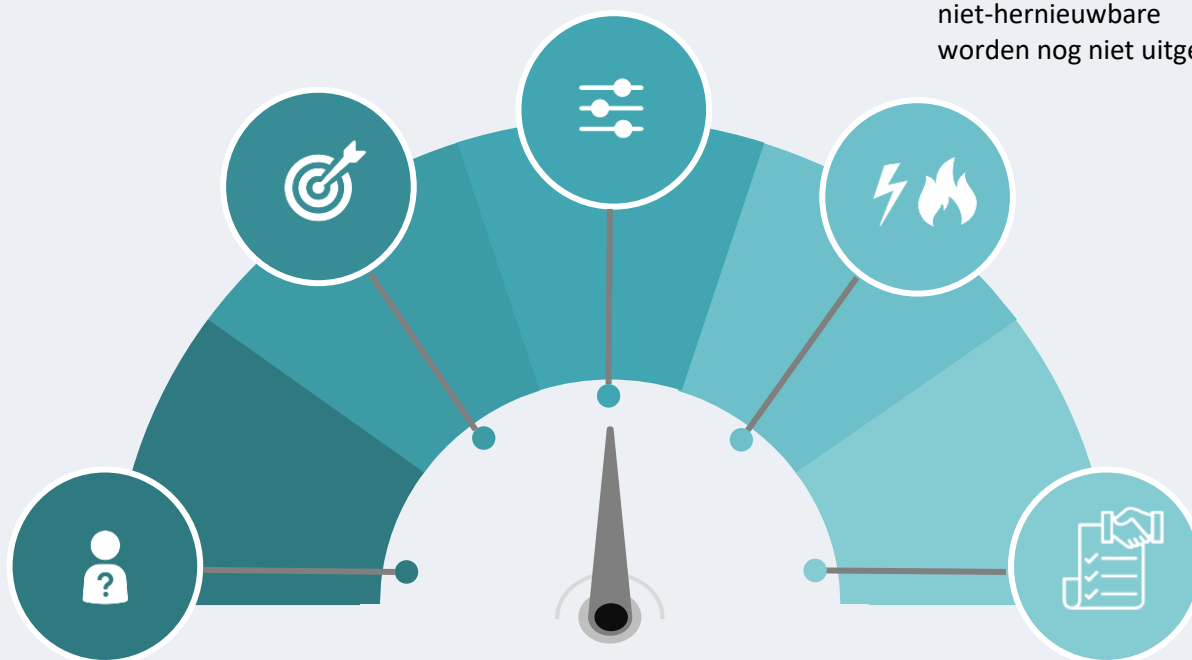
Collectieve activiteiten worden opgericht met een doel dat verder reikt dan puur winstbejag. Ze streven specifieke ecologische, sociale of economische doelstellingen na voor hun leden en/of hun omgeving.

Activiteit

Door hun inherent innovatief karakter, nemen collectieve activiteiten allerlei activiteiten die kunnen gaan van zelfverbruik, energiedelen en het aanbieden van flexibiliteitsdiensten, tot verkoop van energie en netbeheer. Technologie-neutraliteit wordt hierbij nagestreefd.

Energiedrager

Collectieve activiteiten focussen op energiebronnen zoals elektriciteit, warmte, gas of combinaties van deze energiedragers. De focus ligt voornamelijk op hernieuwbare energie, maar combinaties met niet-hernieuwbare energie worden nog niet uitgesloten.

Deelnamecriteria

Collectieve activiteiten kunnen zowel impliciete als expliciete (lees: bewust dan wel onbewust) deelnamecriteria toepassen waardoor niet iedereen gelijke toegang heeft tot elke collectieve activiteit. Zo kunnen er bepaalde financiële bijdragen vereist zijn (i.e. voorwaardelijk inclusiviteit), of is de toetreding verbonden aan een bepaalde tijdsperiode (tijdelijke inclusiviteit). Deelname kan ook verbonden worden aan bepaalde locatiele aspecten zoals een geografisch gebied of een technische nabijheid (locatiegebonden inclusiviteit). Tenslotte kunnen deelnemer-specifieke criteria opgelegd worden waarbij gefocust wordt op een bepaald type deelnemer.

Governance

Voor collectieve activiteiten is het belangrijk om de activiteiten en de manier waarop de entiteit bestuurd wordt van elkaar te onderscheiden. Zo dient de entiteit autonoom te zijn voor individuele leden en/of gerelateerde marktpartijen, en dient er gewaakt te worden over wie effectieve controle (zeggenschap) en eigendom heeft. Ondanks het feit dat governance een belangrijke kenmerkende eigenschap van collectieve activiteiten is, maken we in ons rapport geen onderscheid op basis van mogelijke verschillen in governance structuur omdat dit basisvereisten zijn waarmee een collectieve activiteit zich onderscheidt van niet-collectieve activiteiten.

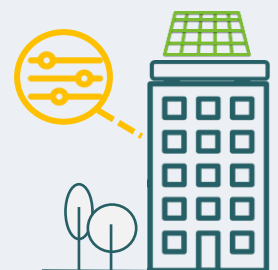
Verschillende combinaties en/of invullingen van deze classificatieassen kunnen leiden tot verschillende collectieve activiteiten. Bepaalde samenwerkingsvormen kunnen nagestreefd worden via bestaande financieel-organisatorische of technische concepten. Andere samenwerkingsvormen worden nog onvoldoende ondersteund en behoeven bijkomende aandacht.

Wat kan een collectieve activiteit bereiken?

Een overzichtsschema met alle mogelijke collectieve activiteiten en toetsing aan het regelgevend kader geeft inzicht in de samenwerkingsvormen waarvoor nog geen ondersteunend beleidskader uitgewerkt is. Om de juiste faciliterende acties te ondernemen vanuit het beleid en een stellingname ten aanzien van de verschillende vormen van collectieve activiteiten te ondersteunen, is een objectieve vergelijking noodzakelijk. Om die reden werden enkele representatieve use cases geselecteerd, die onderworpen werden aan een kwantitatieve toets.

Innovatieve residentiële netgebruikers met ecologische motieven

Deze use case brengt enkele huishoudens binnen één gebouw samen in één collectieve activiteit waarbij een gemeenschappelijke PV-installatie wordt voorzien. Zij wensen op de eerste plaats ecologische motieven na streven. Uit de simulatie blijkt dat voordelen bereikt kunnen worden voor zowel de netgebruikers (o.a. daling totale kostprijs), de netbeheerder (o.a. afname geaggregeerd, jaarlijks piekverbruik) als de maatschappij (o.a. CO₂-emissie reductie en toename eigen verbruik PV). Het effect van een additionele prikkel, naast de energiecomponent, blijkt beperkt. Het niveau van eigen verbruik kan sterk toenemen maar wordt beïnvloed door de manier waarop de PV-energie toegewezen of verdeeld wordt onder de leden (vaste verdeelsleutel of optimale toewijzing).

Kwetsbare afnemers zoeken een betaalbare energiefactuur

De tweede use case betreft een groep van kwetsbare afnemers (zonder flexibiliteit) die ondergebracht worden in een collectieve activiteit om een ecologisch en economisch antwoord te bieden aan de hogere sociale energieprijzen voor niet-beschermde afnemers. Ondanks het ontbreken van flexibiliteit en dus het vermogen om te reageren op PV-productie of prijssignalen, biedt deze use case een realistische business case en kan voor energiarmede een deel van de oplossing vormen.

Maximale integratie van hernieuwbare energie op een publiek gebouw

Het centrale gedachtegoed van deze use case is om de rendabiliteit van een grootschalige PV-installatie te verhogen door flexibele consumenten mee te betrekken in de collectieve activiteit. Cruciaal voor de rendabiliteit is een slimme samenstelling van de leden op basis van de beschikbare flexibiliteit en complementariteit in vraag in functie van piekafvlakking. Echter, de baten voor de netbeheerder zijn afhankelijk van de technische nabijheid en netstatus. Deze use case zorgt voor een betere benutting van grote dakoppervlakten waardoor eveneens een ecologische meerwaarde bereikt wordt.

KMO's dragen bij tot netondersteuning

Use case 4 betreft de samenwerking van een aantal KMO's die op een bedrijfssite de piekafname bewaken en op deze manier trachten bij te dragen aan netondersteuning. Uit de resultaten blijkt dat zowel de impact op de netgebruiker (afname van de totale kosten) als de impact op de (jaarpiekreductie) gering is. De simulatieresultaten suggereren dat de flexibiliteit hoger gevaloriseerd zou kunnen worden in een alternatieve business case. Hierdoor kan een additionele prikkel via de nettarieven in vraag gesteld worden.

Maximale hernieuwbare energie door samenwerking tussen KMO's en residentiële afnemers

Het doel van deze use case is om maximale PV-integratie na te streven op bedrijfssites. Een grootschalige PV-installatie wordt voorzien bij een KMO maar door een gebrek aan flexibele capaciteit worden residentiële afnemers (bijvoorbeeld de eigen werknemers) betrokken om eveneens gebruik te maken van de geproduceerde energie. Een aandachtspunt in het kader van rendabiliteit is de manier waarop nettarieven toegepast worden voor collectieve activiteiten met zowel laag- en middenspannings-netgebruikers en of er afwijkende regels toegepast worden voor de interne energiestromen.

Hoe kunnen collectieve activiteiten ondersteund worden?

Onderstaande figuur vat vijf grote categorieën van belemmerende factoren voor collectieve activiteiten samen (Financiële en Organisatorische, Markt en Economische, Technologische, Institutionele en Beleidsmatige, en Regelgevend factoren). In het kader van de omzetting van de REDII dienen lidstaten een faciliterend kader te ontwikkelen dat dergelijke barrières aanpakt om een grootschalige uitrol van collectieve activiteiten te bewerkstelligen. We prioriteren deze factoren in functie van noodzaak tot aanpak en lichten de belangrijkste leerlessen toe.

Meerwaarde en doel dienen houvast en richtinggevend te zijn.

Bestaande rendabiliteitscomponenten brengen de meerwaarde voor het "bredere energiesysteem" onvoldoende in rekening voor bepaalde collectieve activiteiten.

Additionele prikkels kunnen noodzakelijk zijn, maar dienen gealigneerd te worden met specifieke doelstellingen.

De meerwaarde van collectieve activiteiten spreidt zich over meerdere domeinen. Faciliterende maatregelen dienen genomen te worden met een concreet doel voor ogen. Ondersteuning (financieel maar ook andere hiervoor geschikte tools) moet hierop afgestemd worden. Inzichten in de grootte en gewichten van voordelen, en voor wie deze zijn, zijn noodzakelijk om de gewenste doelen en meerwaarde op gepaste wijze te stimuleren.

Op dit moment bestaat de business case voor collectieve activiteiten voornamelijk uit: i) het valoriseren van de eigen productie via de energiecomponent, en ii) het aanbieden van flexibiliteit. Echter, beide aspecten kennen limiteringen (e.g. discrepantie tussen de waarde voor de intern geïnjecteerde energie en de prijs betaald voor het gebruik van deze interne stroom; daarnaast kan de toegang tot bepaalde flexibiliteitsmarkten nog verder vergroot worden, ondanks het feit dat er reeds significante inspanningen gedaan zijn om spannings- en technologie neutraal te worden).

Het opzetten van een collectieve activiteit brengt bepaalde investeringen in tijd en middelen met zich mee. De collectieve activiteit ziet deze inspanningen en de potentiële meerwaarde niet altijd vertaald naar een rendabele business case. Een additionele prikkel kan een deel van het antwoord vormen. De manier waarop de prikkel samengesteld wordt, moet in lijn zijn met oriëntatie van de meerwaarde alsook de doelstellingen van de betrokken stakeholders (i.e. maatschappelijke doelstellingen door de beleidsmakers, kosten-reflectieve nettarieven door de regulator en een evenwichtige bijdrage aan netkosten door de netbeheerder). Hierdoor kan de additionele prikkel vorm krijgen via de energiefactuur (nettarieven en belastingen), of via andere wegen zoals subsidies.

Economisch kader en systeemnoden als sturing voor de rol van collectieve activiteiten op vlak van flexibiliteit en andere regels.

Collectieve activiteiten kunnen geschikt zijn om specifieke doelgroepen te bereiken, doch vereisen aangepaste beleidstools.

Verplichtingen moeten evenredig zijn en rekening houden met eventuele gevolgen voor derde partijen.

Collectieve activiteit bestaat uit een zoektocht naar complementariteit of flexibiliteit.

Implementatie meet-, en verrekeningsystemen dient op onafhankelijke en kosten- en tijdsefficiënte wijze gebeuren.

Keuze- en bewegingsruimte voor collectieve activiteiten is essentieel en de effectiviteit van het beleidskader dient bewaakt te worden.

Bij het opstellen van regels en prikkels is een visie vanuit systeemperspectief noodzakelijk. Hierbij dient de markt sturing te geven aan de manier waarop flexibiliteit noodzakelijk is. Een beleid te strik gefocust op enkel zelfverbruik kan dus interfereren met systeemnoden en andere prikkels, en/of kan ongewenste investeringen in technologieën stimuleren.

Collectieve activiteiten kunnen ingezet worden om specifieke doelgroepen te bereiken zoals kwetsbare gezinnen en huurders/verhuurders. Gezien de bijzondere aandacht aan bepaalde doelgroepen kan de tussenkomst van de beleidsmaker om dergelijke activiteiten te ondersteunen genoodzaakt zijn. Voor kwetsbare gezinnen kan dit financiële ondersteuning zijn, voor huurders en verhuurders kan dit het optreden als onafhankelijke partij zijn om zo een transparante en eerlijke rekensleutel op te stellen.

Huidige verplichtingen en verantwoordelijkheden zijn complex voor collectieve activiteiten en zullen frequent uitbesteed worden. Om dit te faciliteren moet de nevenimpact op derde partijen bekeken worden. Bijvoorbeeld, de organisatie van groene stroom en de gevolgen van uitbestedingen (en/of versoepelingen) voor derde partijen moet onderzocht worden. Ook het effect van verschillende grootteordes van collectieve activiteiten in kader van de geldende verplichtingen vraagt bijkomende analyse.

Om een distinctieve meerwaarde voor collectieve activiteiten te bereiken is, vanuit het rendabiliteitsoogpunt, een zoektocht naar complementariteit en/of flexibiliteit essentieel. De manier waarop de populatie van een collectieve activiteit gevormd wordt, geeft een sterke sturing aan de te behalen waarde. Hierbij moet de vraag gesteld worden of een selectieve benadering van de deelnemers afhankelijk van de additionele meerwaarde binnen de collectieve activiteit (en dus uitsluiting van bepaalde afnemers), afhankelijk van de motivatie van een collectieve activiteit, gerechtvaardigd is.

Er dient nagedacht te worden over de manier waarop collectieve activiteiten op korte termijn voorzien kunnen worden van alle organisatorische systemen, noodzakelijk om interne verrekeningen uit te voeren of energiestromen te optimaliseren. Zeker op korte termijn kunnen bestaande partijen hier een faciliterende rol in spelen. Er moet over gewaakt worden dat dergelijke praktische factoren bij de implementatie geen vertragende factor zijn in de uitrol van collectieve activiteiten.

Gegeven het innovatieve en dynamische karakter van collectieve activiteiten, kunnen niet alle huidige en toekomstige belemmeringen in kaart gebracht worden. Flexibiliteit is noodzakelijk om de variaties in technologie (gelinkt aan de discussies restwarmte, niet-hernieuwbare energie, opslag grijze stroom), locatie (gelinkt aan de definitie van nabijheid) en andere criteria te omvatten. Een sluitend regelgevend kader opzetten is daardoor complex. Belangrijk is daarom voldoende vrijheid in te brengen voor collectieve activiteiten om het werkbaar te houden en bepaalde criteria af te stemmen op hun eigen noden (e.g. afhankelijk van projectgrootte, type en locatie van activiteit). Verder dient de beleidsmaker ervoor te zorgen dat er een snelle evaluatie en opvolging van het nieuwe beleidskader komt om de effectiviteit te beoordelen en zo de dynamiek in het nog reeds ontwikkelende speelveld in Vlaanderen te verzekeren.

